

Kohézió egy meseregényben

0. Bevezetés

Jelen dolgozat célja, hogy szövegelemzési szempontokat mutasson be tanítóknak meseregények feldolgozására. A szövegelemzés jelen esetben a szöveg kohéziójának vizsgálata adott szempontok alapján. Feltételezésem, hogy egy meseregényben a kohézió létrehozásában más eszközök hangsúlyosak, mint egy „felnötteknek” írt szöveg esetében. A megfelelő kohéziós eszközök vizsgálata és tudatosítása hozzásegítheti a diákokat a szövegek jobb megértéséhez illetve segítséget nyújthat szövegalkotási feladatok elvégzéséhez is. B. Fejes utal rá, hogy a gyermeknyelv kevésbé kutatott területe az iskolás korú gyermekek nyelvhasználatának. (B. Fejes, 1993:7-20)

1. A vizsgálat tárgya

A vizsgálat alapjául Lázár Ervin: A kisfiú meg az oroszlánok (Lázár, 1997) című munkáját választottam. A könyv műfaji besorolása a szerző szerint meseregény. A szöveg kohéziójának vizsgálatát Szikszainé Nagy alapján végeztem. (Szikszainé Nagy, 1999:161-199) A szerző megkülönbözteti a globális és lineáris kohéziót. A globális kohéziót a makroszerkezeti kapcsolatok határozzák meg, míg a lineáris kohézió a mikroszerkezetben tükröződik vissza. (Szikszainé Nagy, 1999:164). A kohéziós eszközök, amelyeket a szerző alkalmaz, könnyen felismerhetők lesznek. Egy gyerek számára valószínűleg a történet megértéséhez fontos, hogy a szöveg, a szereplők, cselekvéseik, viszonyaik minden esetben egyértelműek legyenek. Ennek a feltételnek a használt szövegkohéziós eszközökben is tükröződnie kell. A kohéziós eszközök esetében a globális kohéziót biztosító elemek közül csak azokat emelem ki, amelyek „egyszerűek”, vagyis könnyen érthetőek, felismerhetőek.

2. Globális kohézió

2.1. Cím

A könyv címe (A kisfiú meg az oroszlánok) a témamegjelölő címek kategóriájába sorolható. Magába foglalja az adott szöveg(egység) lényegét, előrevetíti a történéseket, eseményeket. Ezzel megteremti az olvasóban a megfelelő „hangulatot”, megkönnyíti a szöveg értelmezését.

Gyermekszövegnél a témamegjelölő címek megadása látszik célszerűnek, ugyanis ezen címek alapján az olvasó egyértelműen tud következtetni a szöveg tartalmára.

Jelen cím „jogossága” szógyakoriság-vizsgálattal is igazolható. A szövegen elvégzett vizsgálat megmutatja, mely szavak fordulnak elő különös gyakorisággal a szövegben. Az eredmények elemzésekor mindig figyelembe kell venni az adott nyelv „általános” szógyakoriságát egy nagy (több millió) szavas korpusz alapján. A legtöbb nyelv esetében nagy korpuszon végzett vizsgálatoknál az első helyeken megjelenő szavak sorrendje és aránya konstans marad. Ezen szavak többnyire névelők, névmások, kötőszók, létige stb. Az „általános” szógyakoriságtól való eltérés vizsgálata adott szövegben fontos információkat szolgáltat a kutatóknak.

(Sinclair, 1991:27-36) A témamegjelölő címtől logikus elvárás, hogy a szógyakoróság-vizsgálatok eredményei (a leggyakoribb szavak) és a témamegjelölő címben szereplő szavak legalábbis részben azonosak legyenek.

A szövegen elvégzett vizsgálat alapján a mintától eltérést (a 30 leggyakoribb szó) a következő szavak mutatnak: Szigfrid (183)¹, Arabella (70), Szilvia (60), kisfiú (54), Peti (54), Gabriella (43), oroszlán (43). A címben szereplő szavak (oroszlánok, kisfiú) visszaadják a szógyakoróság-vizsgálat eredményeit, vagyis megnevezik a „főszereplőket”, akik a szövegben leggyakrabban előfordulnak: kisfiú: Peti, kisfiú: 118; oroszlán(ok): Szigfrid, Szilvia, oroszlán, Jenő, János: 428. (A számokban benne vannak a ragos alakok is, ugyanakkor a ragozatlan alakok száma sokkal nagyobb, mint a ragosaké.) Megállapítható, hogy a cím tükrözi a szöveg leggyakoribb szavait és megnevezi a főszereplőket.

A témamegjelölő cím kategóriába sorolható a szöveg fejezetcímeinek egy része is:

- „I. fejezet, amelyben megismerkedünk Bruckner Szigfriddel, miközben újságot olvas”
- „II. fejezet, amelyben Bruckner Szigfrid szóba ereszkedik velünk, és közben lódit is egyet”
- „III. fejezet, amelyben Szilvia nyomára bukkanunk”
- „V. fejezet, amelyben Arabella szövetkezik velünk”
- „VI. fejezet, amelyben Szigfrid tréningezik”
- „VII. fejezet, amelyben Szilvia megszökik”
- „X. fejezet, amelyben egy frakkos oroszlán érkezik”
- „XI. fejezet, amelyben egy újabb oroszlán érkezik”
- „XII. fejezet, amelyben Szigfrid inni kezd”
- „XIII. fejezet, amelyben Szigfrid újra fellép”
- „XV. fejezet, amelyben befejeződik a történet”

Ugyanakkor a fejezetcímeknél megjelenik a Szikszai Nagy-féle reklámszerepű cím is:

- „IV. fejezet, amelyben Baltazár elmosolyodik”
- „VIII. fejezet, amelyben szomorú dolog történik”
- „IX. fejezet, amelyben egy törvényre derül fény”
- „XIV. fejezet, amelyben Jenő nyakkendőt köt”

melynek célja a figyelem felkeltése. Ezen címek által az író feszültséget kelt az olvasóban, mely a fejezet elolvasása után illetve olvasása közben oldódik fel. Ezeknél valójában a cím csak az adott fejezet olvasása után értelmezhető megfelelően.

2.2. Fókuszmondat, tételmondat

A fókuszmondat [...] a szöveg lényegét magába foglaló, integráló erejű mondat” (Szikszainé Nagy, 1999:172). Jelen szövegben e mondat az I. fejezetből származik:

„Barátok okvetlenül kellene az embernek.”

A szerkesztés is utal a mondat különleges funkciójára: a mondat külön bekezdésként, egyedül áll a szövegben.

„A tételmondat szemantikai szempontból a bekezdés legfontosabb gondolata” (Szikszainé Nagy, 1999:173). Jelen szöveg (és általában a hosszabb szövegek, regények) tételmondatainak meghatározása nem tűnik relevánsnak. Az egyes fejezetek „tételmondataként” nevezhetők meg a fejezetek címei, illetve bizonyos esetben a fejezetek záró mondata.

¹ Zárójelben a szónak a szövegben való előfordulásainak számát adom meg. A szöveg fejezetcímekkel és címmel együtt került vizsgálásra.

2.3. A szöveg indító és záró mondata

A szöveg kezdő („*Ma is, mint mindig, pontosan fél ötkor befejeztük a munkát az Építészeti Hivatalban.*”) mondata a kohézió szempontjából nem játszik jelentős szerepet. Ugyanakkor a záró mondatról megállapítható „– *Még nem késő – mondtuk egyszerre mindannyian.*”, hogy a teljes szöveg ismeretében eleget tesz szerepének Szikszainé Nagy értelmében, vagyis „a szöveg záró mondata sokszor azért lényeges, mivel a globális kohézió eszközeként a megoldást tartalmazza [...]” (Szikszainé Nagy, 1999:173)

Hasonló állapítható meg a fejezeteket kezdő és lezáró mondatokról. Általában a fejezet kezdő mondata kisebb jelentőségű mint a lezáró mondat. Az első fejezet záró mondata mutatja be a „főhőst”:

„*Különben nagyon rendes öreg oroszlán. Bruckner Szigfridnek hívják.*”

Többször viszont (ismét mivel hosszabb szövegről van szó) a záró mondat helyett esetleg a fejezet záró gondolata – több mondattal van kifejezve – és nem egy mondata a meghatározó (pl. 2. fejezet):

„– *Lehetőleg kerüsd elő a feleségét. Jó?*

– *Megpróbálhatom – mondtam.*”

2.4. A kulcsszó

A szöveg kulcsszava többek között a 2.1. pontban említett szógyakorisági-vizsgálatok segítségével határozható meg. Jelen szövegben a kulcsszavak egyike a „kisfiú” szó. A „kisfiú” szó parafrázisaként (Beaugrande-i értelemben, Beaugrande, 2000:87-88) jelenik meg „Peti”. Másik kulcsszónak tekinthető „Szigfrid” vagy az „oroszlán” szó. Az utóbbi töltheti be jobban a kulcsszó szerepét. Ennek okai:

a) a szöveg maga az „oroszlánokról” szól, több oroszlán, és a sorsuk is megjelenik benne.

b) Szigfrid neve és az oroszlán szó sok esetben szinonimaként értelmezhető

c) a szerző maga is „A kisfiú meg az oroszlánok” címet adta meseregényének, a sokkal konkrétabb „Peti és Szigfrid” helyett. (A témamegjelölő címtípus megtartása mellett a cím lehetett volna „Peti, a kisfiú és Szigfrid, az oroszlán”)

2.5. Helyet, idő jelölő szemantikai elemek

A hely jelölése az első fejezetben történik meg, a következők szerint: A konkrét helyről (város, város neve stb.) semmit sem tudunk meg, csak a következőket:

„*Mindig a Levendula és az Orgona utcán járok haza – a mi városunkban az utcáknak csupa ilyen szép virágnevek van. [...] Hazafelé menet először az Orgona utcán megyek végig. Az Orgona utca derékszögben a Levendula utcába torkollik. Itt, pontosan az Orgona utca torkolatával szemben áll egy ház. Magas kőkerítése van, amelyre az építőmester mindenféle dísz fabrikált, oly módon, hogy a téglák egy részét kijebbe rakta a falban, mint a többi. Rátarti és előkelő díszek, de azért látszik, hogy az építőmester csuda jókedvű volt, amikor csinálta. Régi a kerítés is meg a ház is. Az udvart még sohasem láttam, de gondolom, hogy szép lehet. A gesztenyefa miatt, amelynek lombja ányúlt a kőkerítésen. A ház oldalát zöld repkény futotta be. Az ablakkereteket barnára mázolták, csak a nagy, üveges terasz furészzei voltak fehérrek. Szigorú, vastag fala volt a háznak – abban az időben, amikor építették, még ilyen vastag fal volt a szokás –, és régi, megbarnult, mohás cserép fedte.*”

Az időmegjelölés hasonlóan történik, követhetően ugyan, de pontos behatárolás nélkül (ami a műfajban nem szükséges). Példa az első fejezetből:

„*I. fejezet, amelyben megismerkedünk Bruckner Szigfriddel, miközben újságot olvas.*

Ma is, mint mindig, pontosan fél ötkor befejeztük a munkát az Építészeti Hivatalban.”

3. Összegzés

Megállapítható, hogy a szövegben a kohéziót biztosító elemek a „tapasztalatlan” olvasó számára (gyermek) is jól felismerhetők. A szöveg címe illetve a legtöbb fejezetcím témamegjelölő kategóriába sorolható, így előre jelzi a várható tartalmat. A fókuszmondat a szöveg elején szerepel, önálló mondatként alkot egy bekezdést, tehát szintén könnyen felismerhető. A szöveg kulcsszavait a cím is tartalmazza.

A szövegek elemzésekor fent említett szempontok (globális kohéziót biztosító eszközök) figyelembe vételével a „gyakorlatlan olvasó” számára is viszonylag egyszerű, gyors, ugyanakkor a szöveg első megértéséhez hasznos eszközök állnak rendelkezésre. A szógyakoriságvizsgálatok ugyan megfelelő eszközöket (dokumentum elektronikus formában, számítógép, szoftver, informatikai ismeretek) feltételeznek, ezek ugyanakkor a legtöbbször helyettesíthetők. A szavak előfordulásának mennyiségét (ha nem is pontosan, de egymáshoz viszonyítva mindenképpen) megbecsülni is lehet, ami egy meseregény esetében valószínűleg elegendő.

IRODALOM

- Lázár Ervin (1997). *A kisfiú meg az oroszlánok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- B. Fejes Katalin (1993): *A szintaktikai állomány természete gyermekszövegekben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Beaugrande, Robert de – Dressler, Wolfgang (2000): *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Sinclair, John (1991): *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford, Oxford University Press.
- Szikszainé Nagy Irma (1999): *Lefró magyar szövegtan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Használt szoftver: Simple Concordance Program. Version 4.0.7. Alan Reed

TISZTELETTELJES KÉRÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük minden kedves Előfizetőnket, régieket és újakat, hogy a 2005. évi előfizetési díjat, amely 1100 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjenek: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933.

Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KIADÓHIVATALA